

УДК 316.74:001

Голіков О.С., канд. соціол. наук, доцент, докторант кафедри соціології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна, e-mail: a.s.golikov@gmail.com

ЗНАННЯ ТА ПРАКТИКИ: ДІЯЛЬНІСНЕ КОНСТРУЮВАННЯ ВІДОМОГО ТА НЕВІДОМОГО (НА ПРИКЛАДІ ПРАВОВОЇ ОБІЗНАНОСТІ)

Здійснено концептуалізацію зв'язку між знанням і практиками, з точки зору діяльнісного конструювання відомого та невідомого. З позицій соціології знання доведено, що головним чинником структури знання, яким володіє соціальний актор, є його життєві практики (як загальноприйняті алгоритми дії). На прикладі правової обізнаності харків'ян показана наявність латентних факторів загальної структури типового знання соціального актора в будь-якому суспільстві. Доведено ситуативність цих факторів для будь-якої сфери людської діяльності за наявності аналітично виокремлених протоколів взаємодії. Зазначено, що важливою частиною будь-якого знання є не тільки відоме (як таке, що допускається для осмислення, дії, дискусування), але й невідоме. Зроблено висновок, що порядок організації знання (протоколи) є обов'язковим елементом функціонування будь-якого суспільного порядку.

Ключові слова: знання, соціологія знання, соціальне, практики, правова обізнаність.

Соціологія знання, ставлячи своє ключове питання – питання співвідношення буття та знання – виходить з ряду аксіоматичних припущень. Одним з таких припущень є безумовний зв'язок знання та практик. При цьому сам вектор зв'язку, з одного боку, досить однозначно визначається, з іншого – залежить від методологічної позиції, яку займає певний дослідник. Дана проблематика потребує свого виведення за межі суто аксіоматичного постулювання, потребує емпіричного аналізу та істотного уточнення в своїх основних тезах. У жодному разі не заперечуючи їх, ми плануємо в рамках даного дослідження претендувати тільки на експлікацію та розкриття, а також на демонстрацію можливостей пропонованого нами специфічного підходу до цієї проблематики з боку соціології знання.

З емпіричної точки зору, процеси, що відбуваються на території України, не в останню чергу пов'язані зі специфічною пострадянською правовою культурою, яка полягає та маніфестується в сутнісно відмінній (порівняно із західною правовою культурою) конфігурації правових практик типового повсякденного актора, а також у відмінних від класичних конфігурацій нормативності та девіантності, нормальності та ненормальності. Дослідники в українських умовах неодноразово зазначали про цю специфіку [1–7]. Проте переважна більшість досліджень сучасних українських соціологів сконцентровані навколо правових практик [2; 7] або правосвідомості та її компонентів [4; 6]. Знаннєві (не слід плутати з когнітивними) компоненти правових практик залишаються за межами інтересів соціологів, а потенціал соціології знання в дослідженні цієї проблематики залишається незатребуваним.

Саме тому **метою статті** є дослідження знаннєвих аспектів конструювання відомого та невідомого в співвідношенні знання і практик з експлікацією теоретичних висновків на емпіричному матеріалі.

© Голіков О.С., 2017

Як зазначає В. Волков, один із співавторів книги “Теорія практик” [8], в теоретичній соціології термін “практика” спочатку “символізував пошуки компромісу між об’єктивізмом системно-структуралістського підходу та суб’єктивізмом феноменології, і водночас – спроби запропонувати “третій шлях”: або за допомогою категоріального синтезу, як, наприклад, в теорії структурації Е. Гіденса, або вказівкою на втілення соціально-класових структур у самому діячі, як це спробував зробити Бурдьє за допомогою концепції габітусу” [9, с. 9]. Проте важко знайти синтетика (крім, мабуть, Н. Лумана), який обходить своєю увагою питання практики. Так, описуючи “повсякденність”, як щось несамоочевидне (на противагу тому, як її бачить будь-який повсякденний актор), П. Штомпка виписує ряд її критеріальних характеристик: контекстуальність (з необхідністю), циклічність здійснення, рутинність подій; ритуальність, типовість, звичність дій; вкоріненість у тілі, локалізація в просторі; часова протяжність; нереклексивність і вбудованість у звичаї [10, с. 9–10].

Насправді ж розгляд практик йде в глибину століть. Так, акт практики вперше, мабуть, виноситься на рефлексивне осмислення в роботах Д. Юма, згідно з яким повсякденність просякнута найпростішими нереклексивностями – звичкою (*habit*) і звичаями (*custom*), що з безумовним успіхом є субститутами будь-яких логічних, моральних, філософських аргументацій і обґрунтувань, тобто вони з успіхом замінюють логічні та моральні обґрунтування, що залучаються для пояснення людської поведінки [11]. Саме звичка і звичай є достатньою та необхідною підставою для будь-якої дії – попередньої та майбутньої: “Звичка – це корінь розуму”, – першооснова та першоджерело, природна, відвічна, прераціональна: “Звичка є ніщо інше, як один з принципів природи, і всією своєю силою вона зобов’язана саме цьому факту своїм походженням” [11, с. 230–231]. Юмівський погляд, безумовно, є радикальним варіантом, з якого сучасна соціологія може запозичити хіба що ідею того, що звичка (як мікросоціологічне та суб’єктивоване) і звичай (як макросоціологічне та об’єктивоване) замінюють раціональність, проте це не означає, що вони передують їй або повністю її замінюють. Звичка і звичай можуть бути сфабриковані в раціональній дії, а потім рутинізованими в постійній дії.

Саме дія (діяльність) стає фокусом уваги дослідників у прагматичному руслі. Так, для Дж. Дьюї діяльність – це і є суспільне життя, оскільки кожна людина, як індивідуальність, діє, діяльнісно конструює соціальне, в якому вона живе. Цей прагматичний поворот є далеко не таким очевидним, яким видається: традиційно філософи та соціологи редукували досвід до окремого, ймовірного, випадкового, але для Дж. Дьюї це не так. Досвід і пам’ять накопичують випадки, під час обробки анулюючи різниці та випадкові відхилення, здійснюючи типологізацію, посилюючи типові й загальні аспекти, групуючи та сортуючи їх [12; 13].

Цю саму лінію розвивала континентальна феноменологія. Так, Е. Гуссерль бачив істотну різницю між одиничною апперцепцією та типізацією досвіду: типізація стає зразком майбутнього досвіду, яким людина “передбачає” за допомогою “перенесення на основі подіб”. Це і дозволяє Е. Гуссерлю вводити поняття “пасивний синтез” як створення незмінного знання на базі синтезу кожної зустріченої очевидності: “У ряді наступних нових очевидностей, в яких відбувається відновлення перших, я можу зно-

ву і знову повертатися до дійсності, побаченої самої по собі, що створює як потенційний горизонт “Я можу знову і знову”. Якби у нас не було можливості такого роду, ми не мали б жодного стійкого та незмінного буття, жодного реального і ідеального світу” [14, с. 396]. І якщо типізації науки ідеальні й теоретичні, то типізації життєвого світу – природні й очевидні, дорефлексивні та, звичайно, вторинні по відношенню до життєвого світу, який є ніщо інше, як “дійсно наочний, дійсно випробуваний і доступний досвіду світ, в якому практично розігрується все наше життя, залишається як воно є в його власній сутнісній структурі, в його власному конкретному стилі причинності незмінним, що б ми наївно або в порядку мистецтва не робили” [14, с. 129].

Гуссерлевську філософію соціологізував А. Шюц (так само, як і його сучасник М. Вебер), в основі його погляду – соціальний актор та структура його свідомості, тоді як соціальні правила, інститути, факти та структури А. Шюцем постулюються як вторинні відносно актора. Проте якщо для М. Вебера соціальна дія є осмисленою й осмислюваною, то А. Шюц саме тут ставить своє фінальне питання. Інакше кажучи, А. Шюц висуває на перший план проблему інтерсуб’єктивності, можливості комунікації, що конститує соціальне [15].

Під час свого аналізу А. Шюц приходять до важливих висновків: досвід не є дискретним, але є потоком постійних (проте малопомітних через масштаби) змін, що ніколи не рефлексується повсякденним актором, і лише в специфічному зусиллі думки, в “установці на уважний розгляд” можна їх зафіксувати. Така рефлексія є інтенційною, з перетворенням свідомості в об’єкт власної інтерпретації. Саме в ході останньої переживання або сприйняття осмислюється. Крім того, А. Шюц виводить важливе для нас поняття практичного інтересу як способу організації життєвого світу в різноманітні регіони релевантності (значущості). Він зазначає як мінімум чотири регіони (зони) релевантності, залежно від “щільності” та “насиченості” їх діяльності актора, його інструментами, інтересами: від зони безпосередньої досяжності до зони абсолютної нерелевантності. Ці зони не відгороджені жорсткими лімесами, але є топологічно проникними – все залежить від “природної установки” і змісту суджень, що її кодифікують.

Саме в цих умовах кристалізується досвід актора, осмислення якого і дає нам його наявне знання (knowledge at hand), нехай непослідовне, туманне, внутрішньо не позбавлене протиріч, але цілком достатнє і для осмислення минулого, і для проектування майбутнього¹. Інакше кажучи, розуміння чогось як відомого чи невідомого, і навіть розуміння чогось як типового або нетипового (унікального), є результатом виключно біографічної та соціокультурно-історичної ситуації даного суб’єкта. “Природна установка” не тільки заснована на типізації (як ототожненні з тим, що вже було), але й продукує їх, змушує актора їх визнавати як природні та безумовні.

На історичному порівняльному матеріалі це перепрочитує А. Лефевр, згідно з яким, в премодерному суспільстві “житло, одяг, їжа і питво – коротко кажучи, спосіб життя – були надзвичайно різноманітними. Не підлеглий якійсь одній системі, спосіб життя відрізняється, залежно від регіону та країни, шару й класу населення, доступ-

¹ Для цього процесу ми в одній з наших робіт вводимо поняття ретроектування.

ності природних ресурсів, пори року, клімату, професії, віку та статі. Ця різноманітність ніколи повною мірою не усвідомлювалась і не розпізнавалась як така; вона чинила опір раціональному поясненню – подібне пояснення виникло тільки в наш час” [16, с. 33]. А. Лефевр, цілком в логіці марксизму ХХ ст., розуміє процес модернізації як конвеєрне виробництво типовостей і природностей, а тому й повсякденне визначає як “набір функцій, які пов’язують і об’єднують системи, що здаються різними. Проінтерпретована таким чином повсякденність є продуктом, найголовнішим з продуктів в епоху, коли виробництво породжує попит, коли виробники маніпулюють споживачами: не “працівники”, а менеджери та власники засобів виробництва (інтелектуальних, інструментальних, наукових). Повсякденність – це, отже, найуніверсальніша й водночас єдина в своєму роді умова, найбільшою мірою соціальна та водночас найбільш індивідуалізована, найбільш очевидна й найкращим чином прихована” [16, с. 34]. І здоровий глузд, що також веде свій відлік від саме цієї повсякденності (тобто має своїм референтом повсякденність), і циклічна “монотонність – константа тих змін, які повсякденність містить у собі” [16, с. 35], – всі вони стають “агентом капіталістичного модерну”.

У сучасному соціологічному дискурсі поняття повсякденності, рутинізації, практики, фрейми часто є сусідами. Так, Е.У. Роулз зазначає, що “ми вважаємо за краще говорити про “практики”. “Фрейм” – це абстрактна форма... Він ніколи не скаже тобі, що у нього всередині...” [17, с. 65]. Саме тому в нашому дослідженні [18] ми пропонуємо категорію знанневих протоколів, які, з одного боку, уникають абсолютності фрейма, з іншого – не фіксуючись на зовнішній оформленості (і формальній зовнішності) практик, при цьому описують визначеність і впорядкованість дії. Це поняття вбирає в себе досягнення “трьох основних теорій” практики – “структуралістського конструктивізму П. Бурдьє, теорії структурації Е. Гідденса та етнометодології Г. Гарфінкеля” [17, с. 66] – через такі ключові точки концепту протоколу, як, відповідно, габітуалізованість, рутинізованість, моніторинг, стратифікація діючого актора й очевидності.

Таким чином, наша ідея протоколу об’єднує всі три ключові компоненти концепту практик, що виокремлюються дослідниками, а саме:

1) регулярна повторюваність певних дій;

2) поділ даного регулярно відтворюваного способу дії певною спільнотою, тобто спостерігається деяка єдність суспільства як простору комунікації і, отже – виробництва та відтворення практик;

3) наявність смислової підстави, “ядра” практик, що пояснює той спосіб, яким виявляються і “закріплюються” соціальні практики. Сенс показує себе через практики, “просвічує” через них, якщо скористатися термінологією М. Хайдеггера [19, с. 9]. У цій структурі поняття протоколу виконує функцію вітгенштейнівського “фону” (background) [20; 21] як смислового набору, що формує процес розрізнення практик. Якщо для Л. Вітгенштейна фон і культура були різними іменами (мікро- і макро-, відповідно) одного і того ж (цікавий приклад, який часто наводять дослідники: процедура миття рук як гігієнічної процедури й релігійного акту, залежно від фону), то для нас протокол істотно відрізняється і від культури, і від дії, і від практик, і від габітусу.

Пояснити це можна, звернувшись до тези, яку ми пропонуємо позначити як теорему Штомпки, оскільки в найекспліцитнішому вигляді вона сформульована саме ним: структура та суб'єкт існують тільки в дії й діяльності [22]. Інакше кажучи, тільки в дії здійснюється (існує, є дійсною) структура, тільки в діяльності – суб'єкт. Проте дія і діяльність не можуть бути рівномірними та однаково навантаженими увагою або смислами. Поняття “соціальне маркування” (social markedness) тут має дещо інші фарби: виявляється, що ми маркуємо дещо як істотне, забарвлене інтересом дії та в результаті дії. Саме для опису меж такої забарвленості (адже очевидно, що ця забарвленість не може бути абсолютною, вона є завжди відотною) існують знаннєві протоколи як структурований опис і припис структур. Протокол часу описує моменти і дні, тижні та місяці, протокол статевої відносин: розбещеність і помірність, стриманість і строгість, celibat і проституція. При цьому будь-який протокол моделює (елімінує незначне для цього протоколу, на відміну від, можливо, іншого), ототожнює (а отже, відкидає “незначні”, з його точки зору, відмінності – це добре було описано у Л. Болтанські та Л. Тевено на прикладі поведінки водіїв [23]), приписово описує (тобто екстраполює характеристики одного елемента на всю масу елементів). При цьому протокол простору пов'язаний з протоколом практик, протокол (використання) часу – з протоколом нормативності і так далі, аж до існування метапротоколу (як опису процедур оперування протоколами) [18].

Для перевірки всіх цих теоретичних викладок ми здійснили аналіз емпіричних матеріалів. Групою соціологів з 20 листопада по 10 грудня 2015 р. було проведено соціологічне дослідження на тему “Харків'яни про якість і доступність роботи органів юстиції м. Харкова” методом поквартирного опитування в усіх районах міста Харкова в режимі стандартизованого особистого інтерв'ю (face-to-face), за місцем проживання респондента². У дослідженні була використана квотна районована багатоступенева механічна вибірка з випадковим відбором респондентів (контролювалися стать, вік і місце проживання) (995 респондентів).

В умовах України (і ми підтверджуємо це на прикладі населення другого за розміром мегаполісу країни) характерною є ситуація невисокої обізнаності людей в правових питаннях, і, на противагу, високий ступінь суспільно-політичної, правової та діяльнісної апатії, незацікавленість. Це підтверджується відомими дослідженнями соціологічних компаній, що стосуються політичного відчуження, правової культури та громадської активності основної маси громадян України.

Так, харків'яни є добре обізнаними про існування та функціонування насамперед тих інстанцій і установ, з діяльністю яких їм доводилося стикатися найчастіше (включені в їхні безпосередні повсякденні практики). Про це сигналізує “подвійний фільтр” (“знайомий(а)” і “стикався(лась) особисто”), тоді як проходження тільки одного фільтра (обізнаність, але відсутність практичної включеності) є характерним, насамперед для тих органів, з якими люди стикаються рідко, але в переважній більшості (на кшталт

² Автор висловлює щирю вдячність за участь в даному дослідницькому проекті к.с.н. О.О. Дейнеко, к.с.н. А.О. Калашніковій, к.с.н. Р.І. Борисову, асп. Д.М. Бойку, студентам Б.О. Диканю та Д.С. Десенко, без участі яких цей проект не здійснився б.

нотаріату або держреєстрації). Так, харків'яни найчастіше знайомі та стикались особисто з діяльністю РАЦСів, ЖЕКів/ОСББ, нотаріату (нотаріат взагалі демонструє напрочуд високу впізнаваність в очах харків'ян, що ми пояснюємо універсальністю та різноманітністю правових послуг, з яким пов'язано функціонування нотаріату). Найменше харків'яни знайомі з діяльністю та навіть існуванням центрів надання безоплатної вторинної правової допомоги (45,5% навіть не чули про їх існування), Головного територіального управління юстиції у Харківській області (39,2% не чули), Харківського міського управління юстиції (36,9%), а також центрів надання адміністративних послуг (31,6%) (табл. 1).

Зазначимо, що державна служба виконавців, районні суди й органи державної реєстрації у свідомості харків'ян відрізняються досить високою поширеністю знання про існування та “навантаження” діяльності. Проте їхня діяльність мало включена в повсякденне життя харків'ян. Це, з одного боку, говорить про “включення” цих органів у життя людей тільки в екстрені моменти та у виняткових випадках, з другого – інформація про них є досить поширеною в нашому суспільстві, з третього – що ці органи “на слуху”, інакше кажучи, входять в сферу значущого для пересічного громадянина, незважаючи на низьку актуалізованість у безпосередніх практиках.

Таблиця 1

Обізнаність харків'ян про діяльність і контакти з органами юстиції, % *

Органи юстиції	Знайомий(а) і стикався(лась) особисто	Знаю, чим займаються, але не контактував(ла) особисто	Чув(ла) про існування, але не знаю, чим займаються	Взагалі не чув (ла) про існування
Головне територіальне управління юстиції в Харківській області	7,6	27,9	25,4	39,2
Харківське міське управління юстиції	8,0	27,3	27,8	36,9
Державні нотаріальні контори та приватні нотаріуси	43,6	45,7	5,7	4,9
РАЦС	69,7	26,7	2,1	1,5
Державна виконавча служба	16,0	41,3	19,1	23,6
Районний суд	26,6	61,6	7,0	4,7
Ваш ЖЕК/ОСББ	66,3	28,4	3,1	2,1
Органи державної реєстрації	29,6	32,1	17,4	20,9
Центр надання адміністративних послуг	14,9	31,6	21,9	31,6
Центр надання безоплатної вторинної правової допомоги	4,8	31,4	18,3	45,5

* Відповіді респондентів на запитання: “Наскільки Ви знайомі з діяльністю таких органів, як...”.

Джерело: за даними соціологічного дослідження “Харків'яни про якість і доступність роботи органів юстиції м. Харкова”.

Ще більш показовим є ієрархізація знання за допомогою індексів (табл. 2), які в подальшому знадобляться нам для інтерпретації даних факторного аналізу.

Індекси досить явно поділяють органи юстиції, з точки зору популярності серед харків'ян, на три групи з помітними "розривами" між цими групами. Так, до групи "найбільш відомих" органів (з індексом, що перевершує 3,1 при максимальному 4,0) входять РАЦСи, ЖЕКи/ОСББ (у обох рейтинг понад 3,5), нотаріат і суди. До групи "найменш відомих" (з рейтингом, нижче ніж 2,1) – Головне територіальне управління юстиції в Харківській області, Харківське міське управління юстиції та центр надання безоплатної вторинної допомоги. Між ними в діапазоні 2,3 і 2,7 розташувалися органи державної реєстрації, державна виконавча служба та центри надання адміністративних послуг. Третя група сформована з тих органів юридичної допомоги, які актуалізуються в типових повсякденних практиках зрідка (адміністративні органи правової системи по місту та області, а центри безкоштовної допомоги на момент дослідження з'явилися відносно недавно), тоді як друга група складається з найактуальніших у повсякденній діяльності та природно організованому хронотопі органів юстиції.

Для підтвердження виявлених тенденцій ми провели факторний аналіз, який пояснює простір обізнаності харків'ян. Сумарна дисперсія факторного аналізу – 66,096%, "лінія відсікання" виявилася досить високою (0,5 за мінімально необхідної 0,4); в результаті факторного аналізу склалося три фактори (табл. 3).

Таблиця 2

Обізнаність харків'ян про діяльність і контакти з органами юстиції *

Групи	Органи юстиції	Індекс обізнаності
1	РАЦС	3,646
	Ваш ЖЕК/ОСББ	3,590
	Державні нотаріальні контори та приватні нотаріуси	3,280
	Районний суд	3,101
2	Органи державної реєстрації	2,705
	Державна виконавча служба	2,498
	Центр надання адміністративних послуг	2,299
3	Головне територіальне управління юстиції в Харківській області	2,038
	Харківське міське управління юстиції	2,064
	Центр надання безоплатної вторинної правової допомоги	1,956

* Відповіді респондентів на запитання: "Наскільки Ви знайомі з діяльністю таких органів, як...", індекси, max = 4,0; упорядковано за зменшенням.

Джерело: за даними соціологічного дослідження "Харків'яни про якість і доступність роботи органів юстиції м. Харкова".

Таблиця 3

Фактори та їх дисперсія, %

	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3
Дисперсія фактора	4,248	1,507	0,855
Внесок дисперсії фактора в сумарну дисперсію	42,476	15,072	8,548

Джерело: за даними соціологічного дослідження "Харків'яни про якість і доступність роботи органів юстиції м. Харкова".

Побудована нами факторна модель (табл. 4) доводить, що на знання харків'ян про діяльність органів юстиції та контакт з ними впливають три базові чинники:

1) *включеність у формальні практики* (що змушує звертатись у різні органи юстиції, органи реєстрації та центри адмінпослуг по правову допомогу). Саме цей фактор є найпотужнішим: майже 2/3 всієї факторної моделі, пояснює 2/5 всіх контактів і всього обсягу знання харків'ян про діяльність органів юстиції (той, хто “знає” про ЖЕК/ОСББ, не обов'язково знає про центри адмінпослуг чи органи реєстрації, але той, хто знає про центри адмінпослуг та держреєстрації, з більшою ймовірністю знає про ЖЕК/ОСББ, суди, нотаріат, що й пояснює “дзеркальну” структуру вагомості факторів по відношенню до поінформованості харків'ян);

2) *реалії повсякденного життя*, з якими досить міцно пов'язані нотаріат і судова система, але все-таки найбільше з цим фактором інформованості харків'ян пов'язані РАЦСи і ЖЕК/ОСББ. Цей фактор є значним (пояснює близько 1/6 всіх контактів і обсягу знань, а також близько 1/4 всієї факторної моделі);

3) *сутяжництво* є незначним фактором (описує приблизно 1/12 всіх контактів і 1/8 всієї факторної моделі) – мова йде про практики звернення та співпраці із судами, структурно та практично афілійованими установами (нотаріат і виконавча служба). Незважаючи на малу значущість цього чинника, пояснювані ним практики та знання людей є досить специфічними й відрізняються від інших знань і практик в області адміністративних і юридичних послуг.

Таблиця 4

Факторна модель *

Органи юстиції	Фактор 1. Включеність у формальні практики	Фактор 2. Повсякденність	Фактор 3. Сутяжництво
Головне територіальне управління юстиції в Харківській області	0,591	0,041	0,665
Харківське міське управління юстиції	0,581	0,050	0,671
Державні нотаріальні контори та приватні нотаріуси	0,100	-0,515	0,528
ЗАГС	0,161	-0,813	-0,007
Державна виконавча служба	0,305	-0,153	0,685
Районний суд	-0,032	-0,423	0,638
Ваш ЖЕК/ОСББ	0,056	-0,729	0,199
Органи державної реєстрації	0,612	-0,392	0,236
Центр надання адміністративних послуг	0,815	-0,182	0,181
Центр надання безоплатної вторинної правової допомоги	0,844	-0,018	0,114

* Обертання Varimax, кількість ітерацій 6, “лінія відсікання” – 0,5.

Джерело: за даними соціологічного дослідження “Харків'яни про якість і доступність роботи органів юстиції м. Харкова”.

Зазначимо, що індексально виокремлені групи щільно перетинаються зі структурою факторів. Так, до першого фактора належать п'ять (з шести можливих) органів юстиції, які потрапили до другої та третьої групи, тоді як до другого фактора – два “провідні” органи з першої групи, а до третього – два наступні (з першої групи), а також орган з другої групи (державні виконавці), який пов'язаний і з першим фактором (на рівні 0,305 при лінії відсікання в 0,5).

Не менш показовим є й те, що “теоретичне” та “практичне” знання про органи юстиції досить щільно пов'язується з “хронотопним” знанням – соціального й фізичного простору (табл. 5).

Так, з першої групи органів юстиції (див. табл. 2) в першій групі просторової впізнаваності відсутній тільки нотаріат (оскільки приватні нотаріуси як феномен “знімають” гостроту (не)знання місцезнаходження державних нотаріусів), проте інші органи присутні (органи РАЦСів і в центральній, і в місцевій іпостасях). Саме ці чотири органи юстиції мають “позитивний баланс” “просторової впізнаваності”, тоді як інші – негативний.

Крім того, між 1/3 і 1/4 респондентів знають про місцезнаходження органів, які увійшли до другої групи (належать до другої групи і в даному випадку). При цьому навіть послідовність зазначення органів майже збігається з наведеними в табл. 2. Те саме стосується збігів третьої групи.

Таблиця 5

**Обізнаність харків'ян про місцезнаходження
будівель органів юстиції ***

ГПВ **	Органи юстиції	Знаю, де знаходиться	Не знаю, де знаходиться	Важко відповісти
1	Центральний палац одруження	89,5	10,4	0,1
	Ваш ЖЕК/ОСББ	88,6	11,1	0,3
	Ваш районний РАЦС	77,5	22,4	0,1
	Районний суд	70,1	29,5	0,4
2	Районний відділ державної виконавчої служби	32,7	66,0	1,3
	Міська реєстраційна служба	32,3	65,5	2,2
	Центр надання адміністративних послуг	27,4	70,3	2,3
3	Харківське міське управління юстиції	19,6	78,9	1,5
	Головне територіальне управління юстиції в Харківській області	17,6	80,9	1,5
	Центр надання безоплатної вторинної правової допомоги	8,9	88,2	2,9

* Відповіді респондентів на запитання: “Чи знаєте Ви, де знаходяться будівлі таких органів, як...”, % до опитаних, упорядковано по впізнаваності).

** ГПВ – групи просторової впізнаваності.

Джерело: за даними соціологічного дослідження “Харків'яни про якість і доступність роботи органів юстиції м. Харкова”.

Висновки. Таким чином, висунуті нами гіпотези підтверджуються. Саме життєві практики виявляються головним фактором структури знання, що є в розпорядженні типового соціального актора. Узвичаєні діяльнісні алгоритми (а зовсім не ретрансльовані стереотипами або освітою, медіа або традицією одиниці інформації) є ключовим “місцем” трансферу знаннєвих фрагментів. Правова обізнаність (як невеликий фрагмент знаннєвого ансамблю актора) залежить від факторів, які навряд чи (але доведення цього потребує подальшої розробки) є значущими для інших фрагментів знання актора (на кшталт сутяжництва або включеності в формальні практики), і в цьому сенсі навряд чи можливо побудувати універсальну теорію структури знання, незалежно від площини та сфери його застосування. Проте висунута нами гіпотеза про зв’язок структури довільно обраного фрагмента знання з протоколами оперування простором нами була підтверджена. Крім того, виявився значущим і зв’язок структури довільно обраного фрагмента знання з протоколами визначення відомого та невідомого (як універсальних структур, що визначають мислиме, немислиме, природне, неприродне, натуралізоване й сумнівне).

Список використаної літератури

1. Головаха Е.И., Панина Н.В. Социальное безумие: история, теория и современная практика. Киев: Абрис, 1994. 168 с.
2. Рущенко И. От “криминальной революции” к “криминальному обществу”. *Социология: теория, методы, маркетинг*. 2014. № 2. С. 3–22.
3. Барановский Н. Социально-правовая система предупреждения преступности: концептуальные основания закона. *Социология: теория, методы, маркетинг*. 2013. № 4. С. 79–95.
4. Васильсва Т. Поняття правосвідомості у дисциплінах соціогуманітарного корпусу. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія соціологічна*. 2010. № 4. С. 77–82.
5. Атоначчіо О., Титтл Ч., Титтл Р. Моральність, самоконтроль та злочинність. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія соціологічна*. 2009. № 3. С. 84–101.
6. Марусяк Т. Когнітивний компонент правосвідомості: спроба соціологічного дослідження. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія соціологічна*. 2012. № 6. С. 233–243.
7. Герасіна Л.М. Актуальні політико-правові практики в соціополітичному просторі України. *Український соціум*. 2011. № 1. С. 167–176.
8. Волков В.В., Хархордин О.В. Теория практик. Санкт-Петербург: Изд-во Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2008. 298 с.
9. Волков В.В. О концепции практик в социальных науках. *Социологические исследования*. 1997. № 6. С. 9–23.
10. Штомпка П. В фокусе внимания повседневная жизнь. *Социологические исследования*. 2009. № 8. С. 3–13.
11. Юм Д. Трактат о человеческой природе, или Попытка применить основанный на опыте метод рассуждения к моральным предметам. *Сочинения: В 2-х т.* Москва: Мысль, 1996. Т. 2. 799 с.
12. Дьюи Дж. Обычай и привычка. *Интеракционизм в американской социологии и социальной психологии первой половины XX века. Серия: Теория и история социологии / РАН. ИНИОН. Центр социал. научн.-информ. исследований. Отд. социологии и социал. психологии.* Москва, 2010. С. 84–97.
13. Дьюи Дж. Общество и его проблемы. Москва: Идея-Пресс, 2002. 160 с.

14. Гуссерль Э. Логические исследования. Картезианские размышления. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология. Кризис европейского человечества и философия. Философия как строгая наука. Минск: Харвест; Москва: АСТ, 2000.
15. Шюц А. Избранное: Мир, светящийся смыслом. Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2004. 1056 с.
16. Лефевр А. Повседневное и повседневность. *Социологическое обозрение*. 2007. Т. 6. № 3. С. 33–36.
17. Вахштайн В. “Практика” vs. “фрейм”: альтернативные проекты исследования повседневного мира. *Социологическое обозрение*. 2008. Т. 7. № 1. С. 65–95.
18. Голіков О.С. Що можна і що не можна змінювати в соціальному: до поняття протоколу (за результатами якісного дослідження). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія “Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи”*. 2017. Вип. 38. С. 13–19.
19. Дьяков А.А. Теория практик: социально-философский потенциал концепции. *Известия Саратовского университета. Сер. Философия. Психология. Педагогика*. 2011. Т. 11. Вып. 1. С. 8–12.
20. Витгенштейн Л. О достоверности. *Вопросы философии*. 1991. № 2. С. 67–120.
21. Витгенштейн Л. Культура и ценность. О достоверности. Москва: АСТ, Астрель, Мидгард, 2010. 256 с.
22. Штомпка П. Социология социальных изменений. Москва: Аспект Пресс, 1996. 416 с.
23. Болтански Л., Тевено Л. Социология критической способности. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2000. Т. 3. № 3. С. 66–83.

Отримано 14.06.17

References

1. Golovakha, E.I., Panina, N.V. (1994). Social madness: history, theory and modern practice. Kyiv: Abrys [in Russian]
2. Rushchenko, I. (2014). From “criminal revolution” to “criminal society”. *Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing* [Sociology: theory, methods, marketing], 2, 3–22 [in Russian]
3. Baranovskii, N. (2013). Socio-legal system of crime prevention: conceptual foundations of the law. *Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing* [Sociology: theory, methods, marketing], 4, 79–95 [in Russian]
4. Vasyliieva, T. (2010). The concept of justice in the socio-humanitarian disciplines. *Visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia sotsiologichna* [Visnyk of the Lviv University. Series Sociology], 4, 77–82 [in Ukrainian]
5. Atonachchio, O., Tittl, Ch., Tittl, R. (2009). Morality, self-control and crime. *Visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia sotsiologichna* [Visnyk of the Lviv University. Series Sociology], 3, 84–101 [in Ukrainian]
6. Marusiak, T. (2012). The cognitive component of justice sense: an attempt of sociological research. *Visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia sotsiologichna* [Visnyk of the Lviv University. Series Sociology], 6, 233–243 [in Ukrainian]
7. Gerasina, L.M. (2011). Current political and legal practices in socio political space of Ukraine. *Ukr. socium* [Ukrainian society], 1, 167–176 [in Ukrainian]
8. Volkov, V.V., Kharkhordin, O.V. (2008). The practice theory. Saint-Petersburg: Publishing house of European University in Saint-Petersburg [in Russian]
9. Volkov, V.V. (1997). About the concept of practices in the social sciences. *Sotsiologicheskie issledovaniya* [Sociological Studies], 6, 9–23 [in Russian]
10. Shtompka, P. (2009). The focus of attention is everyday life. *Sotsiologicheskie issledovaniya* [Sociological Studies], 8, 3–13 [in Russian]
11. Hume, D. (1996). A treatise of human nature: being an attempt to introduce the experimental method of reasoning into moral subjects. *Writings: in 2 vol.* Moscow: Mysl', 2 [in Russian]

12. Dewey, J. (2010). Custom and Habit. In D.V. Efremenko (Ed.), *Interactionism in American sociology and social psychology of the first half of the 20th century. Series: Theory and history of sociology* (pp. 84–97). Moscow [in Russian]
13. Dewey, J. (2002). Society and its problems. Moscow: Ideya-Press [in Russian]
14. Husserl, E. (2000). Logical investigations. Cartesian meditations. Crisis of European sciences and transcendental phenomenology. The crisis of European humanity and philosophy. Philosophy as a rigorous science. Minsk: Kharvest; Moscow: ACT [in Russian]
15. Schütz, A. (2004). Collected papers: A world luminous in meaning. Moscow: Rossiiskaya politicheskaya entsiklopediya (ROSSPEN) [in Russian]
16. Lefebvre, H. (2007). The everyday and everydayness. *Sotsiologicheskoe obozrenie [Sociological review]*, 6, 3, 33–36 [in Russian]
17. Vakhshain, V. (2008). “Practive” vs. “frame”: alternative research projects of everyday world. *Sotsiologicheskoe obozrenie [Sociological review]*, 7, 1, 65–95 [in Russian]
18. Golikov, O.S. (2017). What can and can not be changed in social: to the concept of the protocol (based on the results of qualitative research). *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Seriiia “Sotsiologichni doslidzhennia suchasnoho suspilstva: metodolohiia, teoriia, metody” [Bulletin of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series: Sociologic study of modern society: methodology, theory, methods]*, 38, 13–19 [in Ukrainian]
19. D'yakov, A.A. (2011). The theory of practices: social-philosophical value of the concept. *Izvestiya Saratovskogo universiteta. Ser. Filosofiya. Psikhologiya. Pedagogika [Izvestiya of Saratov University. New Series. Series: Philosophy. Psychology. Pedagogy]*, 11, 1, 8–12 [in Russian]
20. Wittgenstein, L. (1991). On Certainty. *Voprosy filosofii [Questions of Philosophy]*, 2, 67–120 [in Russian]
21. Wittgenstein, L. (2010). Culture and value. On Certainty. Moscow: AST, Astrel', Midgard [in Russian]
22. Sztompka, P. (1996). Sociology of social change. Moscow: Aspekt Press [in Russian]
23. Boltanski, L., Thevenot, L. (2000). Sociology of critical ability. *Zhurnal sotsiologii i sotsial'noi antropologii [The Journal of Sociology and Social Anthropology]*, 3, 3, 66–83 [in Russian]

Received on 14.06.17

Голіков А.С., канд. соціол. наук, доцент, докторант кафедри соціології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна, e-mail: a.s.golikov@gmail.com

ЗНАНИЯ И ПРАКТИКИ: ДЕЯТЕЛЬНОСТНОЕ КОНСТРУИРОВАНИЕ ИЗВЕСТНОГО И НЕИЗВЕСТНОГО (НА ПРИМЕРЕ ПРАВОВОЙ ОСВЕДОМЛЕННОСТИ)

Осуществлена концептуализация связи между знанием и практиками, с точки зрения эффективного конструирования известного и неизвестного. С позиций социологии знания доказано, что главным фактором структуры знания, которым владеет социальный актор, являются его жизненные практики (как общепринятые алгоритмы действия). На примере правовой осведомленности харьковчан представлено наличие латентных факторов общей структуры типичного знания социального актора в любом обществе. Доказана ситуативность этих факторов для любой сферы человеческой деятельности при наличии аналитически выделенных протоколов взаимодействия. Отмечено, что важной частью любого знания является не только известное (как допускаемое для осмысления, действия, дискутирования), но и неизвестное. Сделан вывод, что порядок организации знания (протоколы) являются обязательным элементом функционирования любого общественного порядка.

Ключевые слова: знание, социология знания, социальное, практики, правовая осведомленность.

Golikov O.S., PhD. (Sociology), Associate Professor, Department of Sociology V.N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine, e-mail: a.s.golikov@gmail.com

KNOWLEDGE AND PRACTICES: PRAGMATIC CONSTRUCTING OF KNOWN AND UNKNOWN (BASED ON MATERIALS OF LEGAL AWARENESS)

The article carries out theoretically, methodologically and empirically grounded conceptualization of the connection between knowledge and practices from the point of view of the design of the known and unknown in practices and action. The author analyzes concepts of D. Hume, J. Dewey, E. Husserl, A. Schütz, A. Lefebvre, trying to conceptualize the connection between practices and knowledge. On the other hand, he offers his own concept of knowledge protocols, which is based on the development of L. Wittgenstein, P. Sztompka, P. Bourdieu ideas. The correlation of the protocols with each other, as well as with the action and the actor is demonstrated. It is proved from the standpoint of the sociology of knowledge that the main factor of the social actor's knowledge structure is his life practices (as generally accepted algorithms of action). The example of legal awareness of Kharkov citizens shows the presence of latent factors in general structure of a social actor's typical knowledge in any society. The relationship between awareness, practical inclusion, knowledge structures, appraisal and emotional relationship is demonstrated. The suitability of the aforementioned latent factors for any sphere of human activity is proved in the presence of analytically distinguished protocols of interaction. It is demonstrated with the example of practical inclusion of justice bodies in everyday life and in practical knowledge of Kharkov inhabitants that the mass consciousness of everyday actors is formed primarily by their practices, legal "being", direct contacts with the justice bodies - on the one hand, and the universality and relevance of their services - on the other. The author builds a factorial model, which includes participation in formal practices, everyday realities and vexatiousness. These three factors influence the familiarity and awareness of everyday actors about the organs of justice. At the same time, the author notes that an important part of any knowledge is not only the known (as permissible for comprehension, action, discussion), but also the unknown. It is concluded that the order of organization of knowledge (protocols) is an indispensable element of the functioning of any social order.

Keywords: knowledge, sociology of knowledge, social practices, legal awareness.